

Лоу Яньхуа,
аспірантка,

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
бул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ОРФОЕПІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ

У статті розглянуто актуальні питання формування у співаків орфоепічної культури як важливого складника адекватного відтворення художнього замислу композитора та його донесення до слухачів. Визначено сутність поняття вокально-орфоепічної культури як здобутку національно-культурної спадщини, її зв'язок з особливостями вимови, властивим кожній нації й народу.

Розглянуто особливості дослідження проблем орфоєпії в лінгвістиці, фонетиці, театральному мистецтві. Визначено роль вокальної орфоєпії у педагогічній діяльності, значущість донесення навчальної інформації, її сенсу до реципієнтів, а також специфіку прояву вокально-орфоєпичної культури у співацько-виконавській діяльності.

Обґрунтовано педагогічні умови успішного формування в майбутніх викладачів вокалу вокально-орфоєпичної культури: стимулювання в майбутніх фахівців усвідомлення ґрунтовної значущості вокально-орфоєпичної культури для досконалого втілення художньо-образного змісту й сенсу вокальних творів. Визначено роль свідомого ставлення до ролі мови як важливого складника національної культури, становлення вокального мистецтва; цілеспрямований розвиток вокально-фонетичного слуху як засади формування здатності до утримання цілісного внутрішньо-слухового уявлення, здійснення самоконтролю й самокорекції; формування у студентів здатності до творчого, гнучкого і варіативного застосування автоматизованих орфоєпичних навичок, відповідно інтонаційно-стильовим особливостям певного твору.

Визначено педагогічні умови формування вокально-орфоєпичної культури в майбутніх викладачів вокалу, серед яких – включення студентів у суспільно-культурне середовище, активні форми студентського спілкування й життєдіяльності; формування знань у галузі фонетичних особливостей вимови, основ техніки звукоутворення, специфічних відмінностей вимови у різних мовах, їх зіставлення з рідною мовою співака; удосконалення перцептивно-орфоєпичного слуху та артикуляційної техніки на засадах застосування методів порівняльного слухового аналізу, фонаційно-аналітичного аудіювання тексту у виконанні носія мови, в озвученні за допомогою «перекладача» в системі «Google», самоаналізу запису власної вимови, методу порівняння детального «підстрочного» та узагальнено-літературного перекладу іноземних текстів поетичних творів, покладених у основу вокальних феноменів.

Обґрунтовано, що застосування вокально-орфоєпичних навичок має відбуватися на високому рівні усвідомлення специфіки їх утворення й застосування в реальній виконавській практиці, зорієнтованого на досягнення інтерпретаційно-стильової ідентичності виконавства.

Ключові слова: підготовка до викладання вокалу, орфоєпичні культура, педагогічні умови й принципи.

Невпинний процес збагачення міжнародних культурних, творчих контактів, характерний для сучасного суспільства, породжує перед вокальною освітою завдання, які потребують нагального вирішення. У колі питань, актуальність яких постійно зростає, є формування вокально-орфоєпичної культури майбутніх фахівців, зумовлена зростанням у музичній спільноті інтересу до збагачення репертуару творами, що представляють музичну культуру різних країн, народів, а також стремлінням до їх автентичного виконання на мові створення вокальних феноменів. Здебільшого, це спадщина композиторів, творчість яких належить до здобутку не тільки їхнього національної (італійської, німецької, російської, французької, англійської, української) культур, а й стала помітним явищем у сучасному світовому полі й належить до скарбниці світового вокального мистецтва.

Проблема набуття вокально-орфоєпичної культури стосується і співу рідною мовою вокаліста,

що зумовлюється специфічними відмінностями вокальної вимови від її побутових форм, важливістю оволодіння нею для донесення вербально-поетичного сенсу музичного твору до слухачів.

Слід враховувати, що зростає і популярність отримання молоддю вокальної освіти за межами батьківщини, зокрема – в Україні, що ставить перед студентами у процесі вокальної освіти завдання оволодіти навичками розуміння й вимови вербальних текстів вокальних творів на різних, зокрема – і українській, мовах.

Значущість зазначеної проблеми зумовлена тим, що як свідчать праці науковців – В. Смельянова, В. Ковбасюка, В. Садовського, Г. Ткаченко, П. Турянського, своєрідність співацької артикуляції, звукоутворення, техніки формування певних фонем і звуків, вироблених у мові впродовж всієї історії становлення національної мовленнєвої культури й традицій вокального інтонування щільно пов'язана з художньою сутністю національного вокального мистецтва, тому дотримання цих норм є

неодмінною умовою досягнення стильової адекватності, національно-мовної ідентичності у вокальному виконавстві.

Натомість практика показує, що в підготовці студентів до виконання вокальних творів у відповідності до особливостей музично-національного стилю, зокрема – і засобами сформованих навичок вокальної орфоєпії (як рідною, так і іноземною мовами) більшість викладачів достатньої уваги не приділяє. В результаті, недостатня якість володіння студентів вокально-орфоєпічною культурою нерідко не дозволяє їм досягати належного рівня художньої досконалості й стильової адекватності у виконуваному репертуарі.

Мета статті – обґрунтування педагогічних умов, за яких формування орфоєпічної культури у майбутніх викладачів вокалу буде відповідати вимогам національного стилю та сприяти якісній підготовці до вокально-професійної діяльності.

З метою вирішення зазначеної мети уточнимо сутність понять: «орфоєпія», «орфоєпічна культура», та специфіку їх прояву у вокально-виконавській діяльності та обґрунтуємо педагогічні умови підвищення ефективності формування в майбутніх викладачів зазначеного феномена.

Під орфоєпію розуміють правильну вимову тексту (від грецької: *orthos* – правильний і *epos* – мова). Питання орфоєпії та навичок вимови вербальних текстів є предметом дослідження різних наукових галузей. Це передусім лінгвістика, в межах якої значна увага приділяється проблемам вдосконалення слухового сприймання та ідентифікації текстів, культурі вимови й спілкування, стилям усного мовлення, особливостям вербально-сміслового сприйняття художньо-літературних текстів. Важливим розділом лінгвістики є фонетика (з грецької *phonetikos* – звуковий, голосовий), який присвячується питанням звукової будови мови, артикуляційних та акустичних особливостей окремих фонем, закономірностям їх сполучення в мовленнєвому потоці, техніці відтворення у рухово-позиційних варіантах артикуляції, інтонуванні, членуванні мовленнєвого руху на склади, фрази, речення тощо. (М. Бахтін, Л. Віготський, Б. Лихачов, Р. Потєбня, О. Щєрба та ін.).

У працях зазначених науковців доведено, що традиції вимови в кожного народу, в кожній країні утворюються в результаті багатовікового процесу, а уявлення про «норми» цієї вимови виробляються в результаті вивчення й узагальнення науковцями національних традицій, типових мовленнєвих норм, узагальнення артефактів літературного, риторичного й театрального мистецтва. Звернення до цих галузей мовленнєвої діяльності як еталонних зумовлено тим, що саме там формуються уявлення про норми мовленнєвої комунікації, а сформованість орфоєпічних навичок розглядається як найважливіше завдання у досягненні розбірливості тексту й досягненні порозуміння в усному спілкуванні. Особливого значення набуває орфоєпічна досконалість у художній мові, зокрема –

у театральній педагогіці: адже розбірливість, виразність, орфоєпічна досконалість вимови пов'язуються з майстерністю читця, артиста в донесенні змісту тексту, а з цим – і драматургії твору, сенсу й «над-сенсу» художнього замислу автора до слухачів (М. Абалкин, С. Беррі, М. Кнебель, В. Немирович-Данченко, М. Чехов, К. Станіславський та ін.).

Суттєве значення культурі вимови надається і в педагогічній науці, що пояснюється значущістю вербальних форм комунікації в освітньому процесі, роллю безпосереднього спілкування педагога зі своїми вихованцями, важливістю володіння фахівця майстерністю педагогічної риторики, що становить запоруку донесення до учнів змістової інформації, а також надання останнім прикладу культури спілкування (М. Фіцула, Л. Степанова, В. Ягупов та ін.).

Розглядаються питання орфоєпії також у вокально-педагогічній науці, пов'язуючись з уявленнями про особливості втілення мовних закономірностей у процес вокального інтонування. Відзначається, що, хоча дотримання норм мовленнєвої орфоєпії є основою вироблення вокально-орфоєпічної вимови, натомість між ними існують і суттєві розбіжності, які мають враховуватися в роботі над формуванням навичок вокальної артикуляції. Зацікавленість проблемою вокальної орфоєпії проявляється в різноманітті підходів до її вивчення. Так, формування зазначеного феномена як невід'ємного складника виконавської та вокально-педагогічної майстерності майбутніх викладачів вокалу вивчається Ю. Ільїновим, Е. Ручьєвською, Л. Цєплігіс та ін., проблеми фізіологічних підстав у вдосконаленні вокальної вимови досліджують В. Багадуров, В. Ємельянов, К. Виноградов, Л. Дмитрієв, В. Морозов та ін., значущість орфоєпічної досконалості вокального інтонування у вихованні в студентів художнього смаку й почуття стилю висвітлюються в працях Б. Базилікута, О. Єрошенко, А. Ковбасюка, А. Кулієвої, Т. Ткаченко та ін.).

Цінними для розгляду зазначеної проблеми є також праці, в яких досліджуються питання співу нерідною мовою, здійснення порівняльного аналізу особливостей звукового ладу, способів вимови звуків і фразування, а також встановлення особливостей їх прояву через вдосконалення мовно-артикуляційної техніки в українській, італійській, німецькій, російській, китайській та інших культурах (Н. Бориско, Н. Кьон, О. Мамікіна, В. Садовніков, Б. Хоффман, Цзінь Нань, Чжан І та ін.).

Значна увага приділяється питанням орфоєпії у галузі музикознавства, етномузикології – з погляду ролі вимови й мовної інтонації на становлення національного стилю музичного інтонування, при чому – не тільки у вокальному, а й інструментальному мистецьких жанрах (П. Живов, І. Ляшенко, Н. Нургаянова, О. Самойленко, С. Тишко, Н. Шахназарова та ін.). У цих дослідженнях визначається, що вплив мовленнєвої інтонації на музичну мову є глибоким і всебічним,

він проявляється як на фонетичному, інтонаційно-мовному, так і на синтаксичному та виконавсько-художньому рівнях (Ю. Асаббев, Л. Безбородько, С. Шип) та впливає на вироблення загального інтонаційного словника епохи, певної країни, народу (за Б. Асаф'євим), «звукового іміжду цивілізації» (за Є. Васильченко).

Зазначене дає підстави визначити поняття орфоепічної культури як феномена культурно-стильового рівня, що стає визначальним у досягненні співаком художньої досконалості у вокально-виконавській діяльності. Отже, не викладає сумніву значущість вокально-орфоепічної культури у підготовці майбутніх викладачів вокалу до професійної діяльності, а також наявність проблеми її формування у студентів, що навчаються в українських вищих освітніх закладах. Відтак, це потребує забезпечення відповідних умов та вироблення спеціального комплексу методів педагогічного впливу на формування означеного феномена.

У обґрунтуванні першої педагогічної умови формування вокально-орфоепічної культури у майбутніх викладачів вокалу виходимо з того, що оволодіння технологією орфоепічно досконалого вокального інтонуювання не обмежується питаннями артикуляційно-співацької техніки, а базується на здатності співака заглибитись у філософію, історію епохи, країни, долучитись до естетичних уявлень, особливостей її мистецького світу, «художньої аури», національного менталітету, тобто до особливостей культури, що знаходять відбиток у творчості композиторів, які презентують культуру у своїй творчості.

Позитивний вплив на цей процес становить усвідомлення студентом нерозривної єдності цієї сукупності знань та осмислення проблем виконавської культури музиканта, вокаліста, а розуміння творів включатиме поглиблене ознайомлення з епохою, стилем і творчим портретом авторів твору, з колом музично-поетичних образів і художніх ідей, закладених у ньому поетом та композитором у їх діалектичній єдності.

Реалізація цієї умови потребує посиленої уваги до формування у студентів здатності самостійно узагальнювати знання, набуті на різних дисциплінах, досягати гнучкості мислення, креативності в їх застосуванні. З цього виходить доцільність застосування методів, які мають сприяти поглибленню знань, яких майбутні фахівці набувають на загальноосвітніх дисциплінах та на фахових заняттях з метою формування в них свідомого ставлення до формування виконавської культури. Цьому сприяє забезпечення міжпредметних зв'язків між дисциплінами філософсько-естетичного, музично-історичного й музично-теоретичного циклів, спрямованих на формування у студентів здатності до художньо-якісного з погляду стильової довершеності виконання вокальних творів, у тому числі – і завдяки володінню навичками фонаційно-артикуляційної техніки та культури вокально-

орфоепічної вимови, розробка характеристики й методичного супроводу до засвоєного репертуару, створення презентаційних медіа-проектів з представленням вокального твору як частки культури певної епохи, художнього напрямку, творчого стилю автора, його інтерпретації різними виконавцями тощо.

У обґрунтуванні другої педагогічної умови виходимо з визнання того, що вокальні дії піддаються коректуванню тільки на засадах умовно-рефлекторних зв'язків між слуховими уявленнями і співочими діями.

Визнання цього факту дозволило визначити другою педагогічною умовою успішного формування орфоепічної культури студентів цілеспрямований розвиток у них вокально-фонетичних уявлень, орфоепічно-досконалого вокального слуху.

Нагадаємо, що у вокальній методиці широко застосовується поняття вокального слуху, під яким розуміється «...особливий вид музичного слуху, який поєднує звуковисотний, динамічний, тембровий, ритмічний музичний слух, а також «вокально-тілесну схему» (Юцевич, 1977: 29). Його сутність, на думку В. Штепи й В. Бородуліна, полягає «...не просто в сприйманні, але в активному сприйманні звуку, в умінні усвідомити і відтворити принцип його утворення» (Штепа, 2015: 518).

Ефективними методами формування вокально-орфоепічного слуху в майбутніх фахівців мають стати удосконалення артикуляційної техніки як важливого способу в розвитку здатності до диференційованого сприйняття й аналізу особливостей артикуляції текстів різними мовами, у різних виконавських манерах, формування навичок самоконтролю й корекції своїх вокально-артикуляційних дій та їх спрямування на стилістично й інтонаційно досконале інтонуювання. Ефективними методами мають стати порівняльний слуховий аналіз, аудіювання іноземного тексту у його виконанні «носіями мови», уважний аналіз особливостей автоматизованої вимови тексту в програмі «перекладач» у системі «Google», ознайомлення й порівняння детального «підрядкового» та узагальнено-літературного перекладу поетичного твору, який покладено в основу репертуару, що виконується. Крім того, в роботі з іншомовними творами важливим є ознайомлення із фонетичними особливостями відповідної мови, основами техніки звукоутворення, її специфічними відмінностями на засадах зіставлення з рідною мовою співака.

Важливу роль у формуванні вокального, досконалого з погляду орфоепічної культури, слуху має відігравати подолання іноземними студентами мовного бар'єру, чому мають сприяти їх включення у суспільно-культурне середовище, активні форми культурно-дозвіллевого спілкування й життєдіяльності, відвідування концертів, музичних спектаклів, перегляд телепередач тощо.

В обґрунтуванні третьої педагогічної умови формування вокально-орфоепічної культури у студентів звернемо увагу на те, що реальна

виконавська практика охоплює безкінечний комплекс варіантів втілення певних орфоепічних навичок у текстовий і вокально-інтонаційний контекст у залежності від мовного складу, до якого входить та чи та фонема, від інтонаційно-виконавських умов, зокрема – теситури мелодії, характеру твору, співочо-виражальних засобів – динаміки, акцентування, звуковедіння (Б. Базилікут, О. Єрошенко, А. Ковбасюк, А. Кулієва, Т. Ткаченко та ін.).

Нерідко цей факт приводить у широкій практиці до думки, згідно якої мовна орфоепія у співі може піддаватись істотній редукції, а співати іноземними мовами можливо, підписавши рідною мовою підрядкову транскрипцію. У результаті, викладач і співак-початківець починають орієнтуватися на вигадані співочо-орфоепічні норми вимови, дотримуючись їх у навчанні й оцінюванні якості вокального виконавства. Таке ставлення до орфоепічних норм у співі, як справедливо зазначає з цього приводу П. Турянський, приводить до того, що для «зручності» вокалізування, особливо на високих нотах при їх прикриванні, деякі співаки замінюють відтворення голосних звуків іншими голосними, що «...може привести до спотворення слова, а інколи навіть до неестетичного звучання» (Турянський, 2002: 103). Відтак, застосування вокально-орфоепічних навичок має відбуватися на високому рівні усвідомлення їх значущості для співацької практики, зорієнтованої на досягнення інтерпретаційно-стильової ідентичності у виконавській діяльності.

Визнання значущості цього положення становить підґрунтя для визначення третьої педагогічної умови формування орфоепічної культури в студентів, а саме – стимулювання в майбутніх фахівців усвідомленого-творчого підходу до гнучкого і варіативного застосування автоматизованих орфоепічних навичок, продиктованих інтонаційно-стильовими особливостями твору, що виконується.

Важливість зазначеної педагогічної умови визначається й тим, що у своїй подальшій вокально-професійній діяльності студент має збагачувати репертуар, самостійно опановувати нові твори, а можливо – і нові стилі, мовами, тобто – бути готовим до самовдосконалення своїх орфоепічних

навичок. Крім того, потреба в усвідомленому і творчому ставленні до проблем орфоепічної культури важлива з погляду готовності майбутніх фахівців до формування фонаційно-артикуляційних навичок у своїх вихованців, засвоєння теоретико-методичних засад їх утворення, методикою їх формування з врахуванням відмінностей різних мов та індивідуальних особливостей співака.

Реалізація цієї умови потребує організації вокально-освітнього процесу на засадах поетапного зростання самостійності і творчої активності студентів у всіх різновидах вокально-виконавської та методико-практичної діяльності: як у процесі розучування, інтерпретації і підготовки вокальних творів до сценічного виконання, так і в навчанні співу своїх вихованців. Важливу роль має відігравати й цілеспрямоване ускладнення комплексу самостійних і творчих завдань, пов'язаних з питаннями формування орфоепічної культури в майбутніх фахівців. У їх числі виділимо завдання творчо-виконавського, творчо-продуктивного та творчо-методичного характеру. До перших – відносимо завдання, пов'язані з проблемами інтерпретації вокальних творів та особливостями втілення художнього задуму на засадах сформованих орфоепічно-вокальних навичок, досягнення певного стилю і втілення художньо-образного змісту творів.

Завдання другого роду – творчо-продуктивного характеру, стосуються активізації творчої самостійності майбутнього фахівця у справі вдосконалення методики формування орфоепічно-вокальних навичок, систематизації та самостійної розробки нових вокально-орфоепічних вправ і вокалізів, спрямованих на подолання труднощів, властивих певному твору або на подолання існуючих у співака недоліків вокальної вимови.

Відтак, удосконалення в студентів вокально-орфоепічної культури у процесі реалізації зазначених педагогічних умов має сприяти формуванню в них готовності до стилістично-достовірного й досконалого втілення національно-мистецької своєрідності вокальних творів, донесенні їх художнього сенсу до слухачів та успішного виховування у зазначеному аспекті своїх майбутніх вихованців.

ЛІТЕРАТУРА

Турянський П. Слово – основа виразності у вокальному виконавстві. *Молодь і ринок*. 2002. №1 (84), С. 103-105.

Штепа Ж. В., Бородулін В. Т. Вокальний слух як основний чинник вокальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Сучасні*

інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2005. №43. С. 518-523.

Юцевич Ю. Є. *Словник*. Київ, Музична Україна, 1977.

REFERENCES

Turyans'kyu, P. (2002). Slovo – osnova vyraznosti u vokal'nomu vykonavstvi. [The word is the basis of expressiveness in vocal singing]. *Molod' i rynok* – Youth and the market. Vol. 1 (84), pp. 103-105 [in Ukrainian].

Shtepa, ZH.V. & Borodulin, V.T. Vokal'nyy slukh yak osnovnyy chynnyk vokal'noyi pidhotovky maybut'oho vchytelya muzychnoho mystetstva. [Vocal hearing as the main factor of vocal training of the future teacher of musical art]. *Suchasni informatsiyini tekhnolohiyi ta innovatsiyini metodyky navchannya v*

pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovative methods of training in the training of

specialists: methodology, theory, experience, problems. Vol. 43. pp. 518-523 [in Ukrainian].

Yutsevych, YU.YE. (1977). Slovnyk. [Dictionary]. Kyiv, Music Ukraine [in Ukrainian].

Loy Yanhua,

Postgraduate student,

State institution “South Ukrainian National Pedagogical

University named after K. D. Ushynsky”,

26 Staroportofrankivska Str., Odesa, Ukraine

PEDAGOGICAL CONDITIONS AND METHODS AIMED AT THE FORMATION OF ORPHEPIC CULTURE OF THE FUTURE TEACHERS SPECIALIZED IN VOCAL

The article deals with the topical issues regarding the formation of the singers’ orphoepic culture as an important condition for an adequate reproduction of the composer’s artistic vision and his / her presentation to the audience. The essence of the notion “vocal-orphoepic culture” as the achievement of the national-cultural heritage as well as its connection with the peculiarities of pronunciation characteristic of each nation and people are determined.

The peculiarities of the study related to the problems of orthoepy in linguistics, phonetics, and theatrical art are considered. The role of vocal orphoepy in pedagogical activity, the importance of the presentation of educational information, its meaning for the recipients, as well as the specificity of the manifestation of vocal-orphoepic culture in singing and performing activities are determined.

The pedagogical conditions for successful development of the teachers’ vocal and orphoepic culture are grounded: stimulation of the future specialists to realize the fundamental importance of the vocal-orphoepic culture for the perfect embodiment of the artistic-figurative content and the meaning of vocal works.

The roles of conscious attitude to the role of language as an important component of national culture and to the formation of vocal art are determined. The author highlights the significance of these preconditions: purposeful development of vocal-phonetic hearing as the basis for the formation of the ability to maintain a holistic intra-auditory presentation, self-control and self-correction; the formation of the students’ abilities of creative, flexible and varied application of automated orthoepic skills in compliance with intonational and stylistic features of a particular work.

The methods facilitating the formation of the vocal-orphoepic culture of the future teachers specialised in vocal are determined: involvement of students into the socio-cultural environment, active forms of students’ communication and life; the formation of their knowledge in the field of phonetic peculiarities of pronunciation, fundamentals of sound production, specific differences in pronunciation in different languages, their comparison with the native singer’s / speaker’s mother tongue; The improvement of perceptual-orphoepic hearing and articulation techniques based on the use of methods of comparative auditory analysis, phonation-analytic listening of the text performed by a native speaker, its voicing by means of the “translator” in the system of “Google”, self-analysis of their own recorded pronunciation, the method of comparing the detailed and implicated issues alongside with the generalized-literary translation of the texts constituting foreign poetic works which are used as the basis for vocal phenomena.

It is substantiated that the use of the vocal-orphoepic skills should take place at a high level of awareness of their formation specificity and application in real performing practice, their awareness being focused on achieving the interpretation-style identity with the performance.

Keywords: *training in teaching vocal, orphoepic culture, pedagogical conditions and principles.*

Подано до редакції 29.10.2018 р.